

İYÂFE (العیافة)

Câhiliye Arapları'nın kuş uçurmak veya iz sürmek suretiyle kehanette bulunma yöntemi.

Sözlükte iyâfe “uğur tutmak amacıyla kuş uçurma; tiksindiği bir şeyi yiyip içmeme; su arama; öngörü sahibi olma” anlamlarına gelir. Ebû Amr kök harflerinin avf, Arap dilcilerinin çoğunluğu ise ayf olduğunu söylemektedir. Bu kökten türeyen âif de “herhangi bir yiyecekte tiksinen”, su arayan; öngörüsünde isabet eden; kehanette bulunan” demektir (*Lisânü'l-‘Arab*, “‘ayf” md.; *Tâcû'l-‘arûs*, “‘ayf” md.). Kur’ân-ı Kerîm’de geçmeyen kelimenin hadislerde âif ve iyâfe şekillerinde kullanıldığı görülür. Bir hadiste, Hz. İsmâil ile annesi Hâcer’in çölde su ararken Allah’ın lutfuyla zemzem suyuna kavuştukları, fıskırmasını seyrederken ondan içmek için havada dolaşan bir kuş gördükleri söylenmekte ve söz konusu kuş âif sıfatı ile nitelendirilmektedir (Buhârî, “Enbiyâ”, 9). Mecdüddin İbnü'l-Esîr ve Ebû Ubeyde de Buhârî’de yer alan ifadelerin bu anlama geldiğine dikkat çekmişlerdir. Ahmed b. Hanbel’in *e'l-Müsned*’inde Medine halkının şehri terkedeceğini bildiren hadiste, geride yirtici hayvanlarla âiflerin (su arayan kuşlar) kalacağı anlatılmaktadır (III, 332, 341). Kabîsa b. Mehârik’ten gelen bir rivayette Hz. Peygamber, “İyâfe, tıyere ve tark büyü çeşitlerindedir” demiştir (*Müsned*, III, 477; V, 60; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 23). Burada “kehanet” anlamında kullanılan iyâfe için Ebû Dâvûd, “hattü'r-remil” karşılığını vermekte ve râvilerden Avf’ın da tarkı hattü'r-remil, iyâfeyi kuş uçurma şeklinde açıkladığını belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel ise râvinin iyâfeye zecr, tarka hattü'r-remil dediğini kaydeder. İbnü'l-Manzûr âifin, Câhiliye dönemindeki anlamında değil “doğru tahminde bulunan kişi” anlamında kâhin karşılığında da kullanıldığını, zira Araplar’ın, maksadını edebî şekilde açıklayana “sâhir” dedikleri gibi öngördüğü zanda isabet edene de “kâhin” dediklerini belirtir (*Lisânü'l-‘Arab*, “‘ayf” md.).

Câhiliye şiirlerinde ve bazı kaynaklarda zaman zaman tıyere, zecr ve iyâfe kelimeleri birbirine yakın, hatta eşanlamda kullanılmışsa da aralarında fark vardır. Fahd’a göre tıyere ve zecr iyâfenin iki ay-

rı şeklidir (*El²* [İng.], IV, 290). Bazı âlimlere göre ise tıyere genel anlamda olup iyâfe (iyâfetü't-tayr) ve zecr (zecrû't-tayr) onun çeşitleridir. Bunların birincisinde kendiliğinden uçan, ikincisinde ise uçurulan bir kuşun hareketlerine bakarak anlam çıkarılır. Sabah evinden ayrılan kişi uçan bir kuşa bakar, eğer soldan sağa doğru uçuyorsa uğurlu sayıp tasarladığı işi yapar, sağdan sola doğru uçuyorsa aksini düşünüp işinden vazgeçerdi. Bazı âlimlere göre Câhiliye Arapları, tıyere tabirini ilk dönemlerde sadece kuşlarla sınırlı tutmamakta ve hem uğur hem de uğursuzluk için kullanmakta idiler. Daha sonraları tıyere sadece uğursuzluğa hasredilmiş ve işlemin yalnız kuş uçurulmasıyla ilgili olanına iyâfe, deve, at gibi başka hayvanlarla da yapılmasına zecr denilmiştir. Bazıları ise tıyereye başvururken sola doğru uçacağını anlattığı kuşu kuş sesi ve hareketleriyle aksi istikamete yönlendirerek uğursuzluğu uğura çeviren kâhinlere zâcir demektir (Cevâd Ali, VI, 788-798).

Câhiliye dönemi şairleri iyâfeyi çoğunlukla “kehanette bulunma” anlamında kullanmışlardır (Câhiz, III, 444-445, 458). Câhiz, o dönemde yaygın olmakla beraber iyâfenin gerçekliğine inanmayanların da bulunduğunu söyler (*a.g.e.*, III, 449-450). Benî Esed ve Benî Leheb kabileleri içlerinden çıkan âiflerle meşhurdu. Bu hususta birçok kıssa anlatılmıştır (Kalkaşendî, I, 399). Meselâ Benî Esed’in iyâfedeki şöhretini duyan cinlerden bir topluluğun onlara gelerek kaybolan develerini bulmaları için kendilerinden bir âif istedikleri, Hz. Peygamber’in babasının iyâfe yoluyla fala bakan bir kadınla karşılaştığı ve onu bu işten vazgeçirmeye çalışmasına rağmen karşısındakinin ısrar ederek yolundan dönmediği anlatılmaktadır (*Lisânü'l-‘Arab*, “‘avf” md.).

Taşköprizâde ve Kâtib Çelebi gibi ilim tarihiyle ilgilenen bazı âlimlere göre iyâfe, insanların ve deve gibi hayvanların izlerinden hareketle haklarında bilgi veren bir ilimdir. Araplar bu sayede yolunu şaşırın insanlara veya kaybolan hayvanlarına ulaşabiliyorlardı. Bu konunun uzmanı âifler gençlerle yaşlıların, sağlamlarla hastaların ve kadınlarla erkeklerin ayak izlerini birbirinden ayırabiliyorlardı. Kannevcî, kıyâfe ilminin “kıyâfetü'l-beşer” ve “kıyâfetü'l-eser” denilen iki kısımdan oluştuğunu, birincisinin insanların organlarını karşılaştırarak sonuca gittiğini, ikin-

cisinin ise izlerinden istidlâlde bulunarak haklarında bilgi verdiğini ve kıyâfetü'l-eserin bir başka adını da “ilmü'l-iyâfe” olduğunu söylemektedir. Benî Müdic ve Benî Leheb kabilelerinin âifleri bu hususta meşhurdu. Özellikle Resûl-i Ekrem’in soyundan gelenlere gösterilen hürmet dolayısıyla Benî Leheb âiflerinin tesbiti önemsenmiş, bu durum İslâmî dönemde kıyâfe ilminin gelişmesine yol açmıştır. Araplar birçok ilmi yabancılardan almış olmalarına karşılık sadece onlar arasında yayıldığı görülen bu ilmi kendileri bulmuş ve geliştirmiştir (Sıddîk Hasan Han, II, 436-437). Kaynaklarda, İmam Şâfî ile Muhammed b. Hasan’ın özellikle kıyâfetü'l-beşer ilminde ünlü oldukları kaydedilmektedir.

Kuşların uçmasından anlam çıkararak bunu uğura veya uğursuzluğa yorma anlayışının temelinde, ölen insanların ruhlarının kuş şekline dönüşerek gökyüzünde dolaştığı inancı yatmaktadır. Hz. Peygamber iyâfe, tark ve tıyerenin büyü türü şeylerden ve asılsız olduklarını (*Müsned*, III, 477; V, 60; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 23) beyan ederek (Buhârî, “Tıb”, 19; Müslim, “Selâm”, 106-107) bunları yasaklamıştır (Ebû Dâvûd, “Edâhî”, 21; *Müsned*, VI, 381). İz sürme şeklinde anlaşılan iyâfede ise âifin bilgisi, dikkatli bakışı, hafıza gücü, ferâseti, zekâsı söz konusudur ve insanlar arasında farklılıklar gösteren bu yetenekler eğitimle de geliştirilebilmektedir. Eğer bu usulü kullanan kişi gerçekten iyi niyetli biri ise yaptığının inanca taalluk eden bir yönü bulunmamaktadır; sadece başarılı olup olmadığı tartışılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, “‘ayf” md.; *Lisânü'l-‘Arab*, “‘ayf”, “‘avf” md.leri; *Tâcû'l-‘arûs*, “‘ayf” md.; *Müsned*, III, 332, 341, 477; V, 60; VI, 381; Buhârî, “Enbiyâ”, 9; “Tıb”, 19; Müslim, “Selâm”, 106-107; Ebû Dâvûd, “Edâhî”, 21; “Tıb”, 23; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, III, 444-450, 458; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 59-60; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a’sâ*, I, 399-400; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa’âde*, I, 352-353; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1181; Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-‘ulûm*, Beyrut 1978, II, 385, 436-437; Azîmâbâdî, *‘Avnü'l-ma’bûd*, X, 403; T. Fahd, *La divination arabe*, Leiden 1966, s. 431-450, 498-519; a.mlf., “İyâfa”, *El²* (İng.), IV, 290-291; Cevâd Ali, *el-Mufaşsal*, VI, 787-798; İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 50-52.

İLYAS ÇELEBİ

İYÂS

(bk. ÂYİSE).